

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У СЕРЕДНІХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЕСТЕТИЧНОГО ПРОФІЛЮ**

На основе определения сущности и содержания понятия «педагогические условия» а статье проведен анализ объективных и субъективных условий формирования художественно-эстетической культуры учащихся средних общеобразовательных учебных заведений художественно-эстетического профиля, которые овладевают профессией «Производитель художественных изделий из керамики».

***Ключевые слова:** художественно-эстетическая культура, будущий квалифицированный рабочий, средние общеобразовательные учебные заведения художественно-эстетического профиля, профильное обучение.*

Одним з пріоритетних напрямів освітньої політики сучасної України є підвищення якості мистецької освіти та художньо-естетичного виховання учнівської молоді. Реалізація цього завдання вимагає від освітян розробки і впровадження естетично орієнтованих педагогічних технологій до навчально-виховного процесу середніх загальноосвітніх навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації, серед яких особливе місце посідають заклади художньо-естетичного профілю. Зусилля їх педагогічних працівників спрямовуються на забезпечення естетичної спрямованості змісту, форм і методів навчання, виховання й професійної підготовки у них учнівської молоді, формування в неї художньо-естетичної культури.

Дослідженню цієї проблеми присвятили свої праці провідні вчені нашої держави: Г.П. Васянович, С.М. Вдович, В.І. Ковальчук, Н.С. Миропольська, Л.А. Онищук, В.О. Радкевич, Л.А. Руденко, Л.О. Хомич та ін.

Втім, попри значний інтерес науковців до різних аспектів означеної проблеми, до цього часу ними не приділялося належної уваги розгляду особливостей та виявленню педагогічних умов формування художньо-естетичної культури учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів в умовах профільного навчання.

Актуальність цієї проблеми та її недостатня розробленість у педагогічній теорії і практиці спонукали нас до написання даної статті.

Її мета полягає у визначенні та науковому аналізі педагогічних умов формування художньо-естетичної культури учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів.

У довідковій педагогічній літературі *умови* визначаються як: середовище, в якому виникає, існує й розвивається певне явище чи процес; сукупність чинників, що впливають на що-небудь, створюють середовище, в якому щось відбувається; безпосередньо існуючі чинники, які мають вплив на процес досягнення певних цілей [1] і посилюють чи послаблюють результати діяльності [2]; обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь [3, 1295]. Завдяки наявності відповідних умов властивості предмета переходять з можливостей у реальність [15, 489].

У педагогіці *умови* визначаються як обставини, що сприяють чи перешкоджають прояву педагогічних закономірностей у педагогічній діяльності. Вони відображають діалектику потенційного й актуального у навчально-виховному процесі і забезпечують реальну можливість управління ним через організацію позитивних і нейтралізацію негативних зовнішніх і внутрішніх педагогічних обставин та чинників.

Таким чином, ефективність функціонування навчальних закладів усіх типів і рівнів акредитації завжди залежить від *умов* їх існування: природно-географічних, суспільно-політичних, національно-культурних, навчально-матеріальних, морально-психологічних, психолого-педагогічних, організаційних, гігієнічних, естетичних тощо.

Доводячи, що „усіяка освіта за своєю сутністю є створенням умов для розвитку особистості” [6, 106], Г. Коджаспірова спирається на наукове положення теорії Б. Ананьєва, згідно з яким специфічною особливістю, визначеною генетичними механізмами програми індивідуального розвитку людини, на відміну від тварин, є його цілісність та *залежність його кінцевих результатів від умов*, у яких він відбувається, та від інформації, отриманої мозком людини в ході індивідуального розвитку [6, 106]. В якості головних з цих умов дослідниця виокремлює: *роль педагога, колективу,*

середовища; саморозвиток особистості; свободу, що визначає можливість і здатність людини мислити, діяти, робити вчинки, виходячи з внутрішніх потреб, інтересів та цілей [6, 284]; *прийняття педагогом вихованців*, вихованцями – *педагога*, кожним з них – самого себе як вихідну умову особистісного зростання, оскільки лише людина, яка поважає себе, достатньо впевнена у своїх силах, є відкритою для саморозкриття й саморозвитку.

Оскільки формування художньо-естетичної культури учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах художньо-естетичного профілю відбувається під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників та обставин, то науковці розглядають цей процес у прямій та опосередкованій залежності від цілого ряду *об'єктивних* та *суб'єктивних педагогічних умов* [4; 6, 218; 8, 27; 9, 160; 10, 110-111; 12, 280; 13]. Узагальнення їхніх наукових підходів дозволило нам дійти висновку, що формування художньо-естетичної культури учнів відбувається ефективно лише тоді, коли не тільки викладач виступає суб'єктом цього процесу, але й сам учень, відчувши недостатність і недосконалість своєї художньо-естетичної культури, стане відповідальним і зацікавленим суб'єктом її *саморозвитку* і *сам* схоче залучитись до художньо-естетичної діяльності з метою художньо-естетичного самовдосконалення. Вчителю ж при цьому відводиться функція надання педагогічної підтримки, управління процесом культурного розвитку кожного учня, осолодіння ним художньо-естетичною культурою.

Аналізуючи *об'єктивні умови* формування художньо-естетичної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного профілю, визначаємо як головну з них розробку й впровадження до навчально-виховного процесу *естетично орієнтованої технології розвитку цієї інтегративної якості на основі оволодіння учнями мистецтвом кераміки*. Це зумовлює опочуттєвлення процесу оволодіння ними робітничою професією „виробник художніх виробів з кераміки”, засвоєння необхідної для цього навчальної інформації, вироблення професійних умінь і навичок; формування в них художньо-естетичного досвіду, естетичних цінностей, художньо-естетичної спрямованості тощо.

Наступною об'єктивною умовою формування художньо-естетичної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного профілю є *створення у ньому естетико-розвивального середовища*.

Необхідність забезпечення його у будь-якому навчальному закладі зумовлюється тим, що “багато залежить від загального порядку у закладі, ... духу закладу, але цей дух живе не у стінах, не в папері, а в характері більшості вихователів і звідти вже переходить у характер вихованців” (К. Ушинський) [14, 189].

Естетико-розвивальне середовище передбачає організацію й педагогічний контроль просторово-предметних, міжособистісних, соціокультурних і художньо-естетичних впливів на суб'єктів педагогічного процесу, що детермінують зміст та організацію їхньої педагогічної взаємодії, створюють атмосферу співтворчості вчителя і учнів, яка забезпечує можливості для розвитку їхньої художньо-естетичної активності, вдосконалення їхніх художньо-естетичних і художньо-творчих здібностей, творчої самореалізації у ході залучення до різних видів і форм художньо-естетичної діяльності [11, 69] й забезпечують ефективність використання у цьому процесі мистецтва кераміки.

Компонентами естетико-розвивального середовища є: 1) *естетизоване навчальне середовище (краса педагогічної дії – високий рівень педагогічної майстерності викладачів*, 2) *естетизоване комунікативне середовище (краса стосунків – панування емоційно-піднесеного, мажорного тону в учнівському та педагогічному колективі, комфортного морально-психологічного клімату, творчої атмосфери радості й захопленого оволодіння майбутньою робітничою професією)*; 3) *естетизоване матеріальне середовище (естетичний дизайн інтер'єру, оригінальне й неповторне оформлення навчальних аудиторій; змінні виставки учнівських робіт у холі; використання музичних дзвоників; ландшафтний дизайн подвір'я й прилеглої території навчального закладу тощо; чистота у навчальному закладі й на подвір'ї)*; 4) *гармонійна організаційна структура (чіткий розподіл функцій і повноважень; естетизація процесу учнівського самоврядування через гармонізацію структури учнівського парламенту тощо)*; 5) *культурне середовище навчального закладу (сукупність матеріально-технічних, знаково-символічних, інформаційних та психолого-педагогічних умов, що впливають на художньо-естетичний розвиток і саморозвиток учнів та викладачів у просторі освітнього закладу)* [7].

Естетична й розвивальна якість соціального й просторово-предметного оточення, що утворює естетико-розвивальне середовище, позитивно впливає на формування в учнів художньо-естетичної культури та їхнє професійне становлення, завдяки чому підвищується ефективність навчально-виховного процесу у загальноосвітньому навчальному закладі художньо-естетичного профілю.

Серед основних напрямів створення естетико-розвивального середовища Л. Хомич називає: впровадження інтегрованих навчальних курсів, доповнення змісту кожної навчальної дисципліни естетичним компонентом, що сприяє посиленню її естетичного поля; розробку і проведення тематичних занять-блоків з інтегруванням мистецтвознавчих і загальноосвітніх дисциплін навколо спільних для них понять, використання мистецтва як базової основи загальної освіти [16, 298].

Вплив зовнішніх умов формування художньо-естетичної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного профілю опосередковується *внутрішніми умовами* здійснення цього процесу.

І тут багато залежить від *мотивації й готовності адміністрації, педагогічного та учнівського колективу до організації художньо-естетичної та професійно зорієнтованої художньо-творчої діяльності* у загальноосвітньому навчальному закладі, оскільки без усвідомлення усіма суб'єктами навчально-виховного процесу переваг такої форми її здійснення, без спрямованості на її проведення унеможливується досягнення скільки-небудь значущих результатів у розвитку художньо-естетичних якостей і здібностей учнів. Адже формально виконувана діяльність, як відомо, має дуже низький коефіцієнт результативності.

Крім того, мистецтво надає процесу формування художньо-естетичної культури учнів особистісної значущості. Цьому може сприяти орієнтація їх на ідеал професіонала, втілений у художньому творі: „Хочу бути таким”. Отже, мистецтво забезпечує внутрішні умови (установки, потреби) для розвитку „самості”, саморозвитку художньо-естетичної культури через механізми самопізнання, рефлексії, цілепокладання, діяльності щодо художньо-естетичного самовдосконалення, самовиховання.

При визначенні суб'єктивних педагогічних умов формування художньо-естетичної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного профілю ми виходили також з необхідності врахування та розвитку в них художньо-естетичного сприймання й здатності до художньо-творчої діяльності, оскільки без належної їх сформованості мистецтво не зможе ефективно зреалізувати свого педагогічного впливу на майбутніх виробників художніх виробів з кераміки, а тому виявиться педагогічно неієвим. Введення ж його до змісту допрофесійної й професійної підготовки учнівської молоді на основі принципу єдності свідомості й діяльності (С. Рубінштейн) дозволить, згідно з нашою гіпотезою, через залучення їх до професійно орієнтованої художньо-естетичної й художньо-творчої діяльності сформувати в них ціннісну, естетичну свідомість та найважливіші складові їхньої художньо-естетичної культури, котрі, у свою чергу, спрямовуватимуть і регулюватимуть їхню майбутню професійну діяльність, надаючи їй естетичного змісту й підносячи її до найвищого – мистецького рівня.

Провідною умовою формування в учнів здатності до художньо-естетичного сприймання та проникнення до образного змісту художнього твору вважаємо *використання різних видів взаємодії мистецтв*: від комплексу – до синтезу. Перший передбачає рухливе поєднання візуального й аудіального рядів при розробці ілюстративного матеріалу та наочності до занять, інший – застосування синтетичних видів мистецтва у процесі опанування навчальних дисциплін (передусім, кіно, театру).

Унікальність педагогічних умов формування художньо-естетичної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного профілю, забезпечуваних мистецтвом, полягає, на нашу думку, в тому, що воно сприятливо впливає на цей процес, і надаючи свободу їхній художньо-творчій діяльності, й, навпаки, обмежуючи її. Адже правила, за висловом І. Стравінського, лише більше загострюють фантазію художника: „усілякий порядок вимагає примусу. Запозичуючи вже готову, освячену форму, художник-творець аніскільки цим не стиснутий у прояві своєї індивідуальності. Більш того: індивідуальність більш яскраво виявляється й набуває більшої рельєфності, коли їй доводиться творити в умовних, чітко окреслених межах”. Тому, залучаючись до виконання творчих педагогічних завдань на матеріалі одного й того ж самого мистецького твору, жанру, стилю тощо, учні все одно мають необмежені можливості для прояву їхньої власної творчої індивідуальності, відповідно до свого бачення, власних здібностей, творчої волі, рівня сформованості художньо-естетичної культури тощо.

Інша особливість педагогічних умов, створених мистецтвом для формування художньо-естетичної культури учнів полягає в тому, що воно сприяє ефективності цього процесу і в індивідуальній, і в груповій, і в колективній формах творчої діяльності. Адже за будь-яких умов, взаємодія особистості з мистецтвом є „інтимною” (О. Рудницька), діалогічною (М. Бахтін) й залежить від рівня їхньої художньо-естетичної готовності до неї (кожен бере від твору мистецтва лише те, до чого він „доріс”). Залучення ж особистості до колективної художньо-творчої діяльності є, на думку

О. Гройсмана, „найкращим шляхом розвитку її самостійності, суб'єктності – а отже й розвитку її творчих здібностей та індивідуальності” [5, 89-90].

Оскільки в цій діяльності кожен учень може обрати для себе ту форму участі в ній, до якої він найбільш схильний, здібний і готовий, то вона створює ситуацію успіху й приносить йому відчуття естетичного задоволення, що також є важливою умовою формування його художньо-естетичної культури.

Наступною умовою забезпечення ефективності формування художньо-естетичної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного профілю виступає *орієнтація цього процесу на зону найближчого розвитку* (Л. Виготський) їхньої художньо-естетичної культури, тобто відстань між рівнем актуального й потенційного у ній. Вона визначається за результатами виконання художньо-творчих завдань у процесі опанування мистецтва кераміки.

Важливою умовою забезпечення ефективності застосування мистецтва у формуванні художньо-естетичної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного профілю є також *професійне спрямування його вивчення, встановлення безпосереднього зв'язку з майбутньою професією*. Це досягається завдяки реалізації інтер-, між- та метапредметних зв'язків у викладанні спеціальних, суспільно-гуманітарних і природничо-математичних дисциплін, налагодженню зв'язків між навчальною, виробничою, позанавчальною та самостійною діяльністю учнів, а також між загальною й професійною підготовкою, що виявляється у наступності, ступеневості та неперервності взаємодії її складових.

Узагальнення викладених у статті об'єктивних та суб'єктивних педагогічних умов формування художньо-естетичної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного профілю дозволяє визначити їх як сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на означений процес, посилюючи або послаблюючи його результативність й забезпечують можливість ефективного управління ним, а також виокремити серед цих умов як найважливіші наступні: розробка критеріїв сформованості в учнів художньо-естетичної культури та педагогічна діагностика її рівнів; поглиблене профільне вивчення учнями предметів художньо-естетичного циклу; усвідомлення процесу формування в учнів художньо-естетичної культури як однієї з найважливіших складових їхнього професійного навчання за спеціальністю «Виробник художніх виробів з кераміки»; впровадження до змісту загальноосвітньої та професійної підготовки учнівської молоді програм інтегрованого вивчення базових навчальних дисциплін з художньо-естетичними; залучення вихованців у позаурочний час до опанування здобутками національної й світової культури; ініціювання та активна участь учнівської молоді у міжнародних, всеукраїнських мистецьких пленерах, молодіжних діалогах, проектах, обмінах, фестивалях, зльотах, конкурсах інтелектуального та художньо-естетичного спрямування; організація у навчальному закладі культурно-мистецьких студій.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки: 1) специфічною особливістю процесу формування художньо-естетичної культури майбутніх кваліфікованих робітників є його цілісність та залежність його кінцевих результатів від умов, у яких він відбувається; 2) художньо-естетична культура учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного профілю найбільш ефективно формується в процесі їхньої взаємопов'язаної діяльності з викладачем, що за своєю сутністю є бінарною системою й складається з двох підсистем, з яких перша втілює організований педагогічний вплив викладача на учня, а інша – його самостійну діяльність щодо розвитку художньо-естетичних якостей його особистості; 3) процес формування в учнів художньо-естетичної культури може набути ефективності лише тоді, коли його суб'єктом буде не лише педагог, вживаючи різноманітних педагогічних заходів художньо-естетичного змісту, а й сам учень, який, усвідомивши особистісну цінність художньо-естетичної культури, стане відповідальним і зацікавленим суб'єктом її саморозвитку. Педагогові ж при цьому відводиться функція заохочення, фасилітації, педагогічної підтримки, управління означеним процесом; 4) зробити процес формування в учнів художньо-естетичної культури природним, радісним і вільним можна за допомогою керамічного мистецтва, яке завдяки своїм соціально-педагогічним функціям, регіональним художньо-естетичним традиціям і творчим потенціалам здатне забезпечити сприятливі умови для ефективного розвитку художньо-естетичних якостей в кожного, хто за власним бажанням долучається до нього. Тому за умови педагогічно доцільного впровадження керамічного мистецтва до системи загальноосвітньої і професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників з урахуванням специфіки їхньої професії, воно сприятиме підвищенню ефективності їхнього художньо-естетичного розвитку й формування їхньої художньо-естетичної культури.

Оскільки у невеликій за обсягом статті неможливо більш детально розкрити зміст педагогічних умов формування художньо-естетичної культури в учнів середніх загальноосвітніх

навчальних закладів художньо-естетичного профілю, то наступні наші публікації будуть присвячені обґрунтуванню кожної з цих умов окремо та виявленню позитивних і негативних чинників, що впливають на процес художньо-естетичного виховання та самовиховання учнівської молоді в умовах профільного навчання.

Література

1. **Алексюк А.М.** Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: навч. посібник. / [А.Н. Алексюк, П.І. Підкасистий та ін.] – на русском языке. – К.: ІСДО, 1993. – 336 с.
2. **Бабанский Ю.К.** Оптимизация учебно-воспитательного процесса / Юрий Константинович Бабанский. – М.: Просвещение, 1982. – 192 с.
3. **Великий тлумачний словник сучасної української мови** / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.
4. **Гребенюк О.С.** Педагогика индивидуальности: учеб. пособие / О.С. Гребенюк. – Калининград, 1995. – 561 с.
5. **Гройсман А.Л.** Личность, творчество, регуляция состояний / Алексей Львович Гройсман.– М.: „Издательство Магистр”, 1998. – 436 с.
6. **Коджаспирова Г.М.** Педагогическая антропология / Г.М. Коджаспирова. – М.: Гардарики, 2005. – 287 с.
7. **Крылова Н.Б.** Ребёнок в пространстве культуры / Наталья Борисовна Крылова. – М., 2000. – 452 с.
8. **Лузина Л.М.** Формирование творческой индивидуальности учителя в педагогическом вузе: [монография] / Л.М. Лузина. – Ташкент: ФАН, 1986. – 96 с.
9. **Мільто Л. О.** Технології розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога / Л.О.Мільто // Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології: монографія / [В.П. Андрущенко, С.О. Сисоєва, Н.В. Гузій та ін. / за ред. С.О. Сисоєвої, Н.В. Гузій]; НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К., 2005. – С. 152-167.
10. **Морозов А. В.** Креативная педагогика и психология: учеб пособие. / А.В. Морозов, Д.В. Чернилевский. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Академический Проект, 2004. – 560 с.
11. **Панов В. И.** Психодидактика образовательных систем: теория и практика: учеб. пособие / В. И. Панов. – СПб.: Питер, 2007. – 352 с.
12. **Пономарёв Я.А.** Психология творчества и педагогика / Яков Александрович Пономарёв. – М.: Педагогика, 1976. – 280 с.
13. **Рибалка В.В.** Психология развития творческой личности: навч. посіб. / В.В. Рибалка. – К.: ІЗМН, 1996. – 236 с.
14. **Ушинський К. Д.** Рідне слово / К.Д. Ушинський // Ушинський К.Д. Вибр. пед. твори: у 2-х т. – К.: Рад. шк., 1983. – Т. 2. – С. 232-287.
15. **Философский словарь** / под ред. И.Г. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1986. – 590 с.
16. **Хомич Л.** Культура – основа професійної підготовки майбутнього вчителя / Лідія Хомич // Філософія педагогічної майстерності: зб. наук. праць / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, Вінниц.ДПУ імені Михайла Коцюбинського / [редкол.: Н.Г. Ничкало (голова) та ін.]. – К.; Вінниця, 2008. – С. 293-300.

УДК 7.021: 373.5

Дігтяр Н.М.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ДОСВІДУ УЧНІВ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

Автор рассматривает концептуальные идеи и анализирует основные подходы к проблеме формирования художественно-эстетического опыта учеников средствами искусства.

Ключевые слова: *художественно-эстетический опыт, средства искусства, формирование, ученики.*

В умовах глобальних процесів сучасного техногенного світу проблема використання мистецтва у формуванні особистості має винятково важливе значення. Згідно з концепцією художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітній школі, яка спрямована на реалізацію Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, мета художньо-естетичного виховання полягає у формуванні в учнів особистісного ставлення до дійсності та мистецтва, розвитку